

Peatoimetaja saatesõna. Puust ja punaseks

Jana Reidla

Tartu Ülikooli Viljandi kultuuriakadeemias on 20 aastat pärandehituse oskusi õpetatud. Seekordse Studia Vernacula kokku panemisel võttis toimetuse selle tähtpäeva silme ette, et pärandehituse eriala „poodiumile tõsta“, kui laenata toimetuse koosolekut kasutatud väljendit. Nii leiab lugeja sellest numbrist tavapärasest enam puutöö, hoonete ja ehitismaterjalide teemalisi uurimusi. Autorite hulgas on nii äsja TÜ Viljandi kultuuriakadeemia pärandtehnoloogia õppekava lõpetanud, Tallinna Üli-

koolis ajaloo magistrikraadi omandanud kui ka kogenud ajaloolasi, etnolooge, ning pärandtehnoloogia valdkonna õppejõude nii Tartu Ülikoolist ja TÜ Viljandi kultuuriakadeemiast kui Norra Teadus- ja Tehnoloogiaülikoolist.

Aastatel 2017–2024 pärandtehnoloogia õppekava ehituse eriala juhtinud **Leele Välja** annab sissejuhatuseks ülevaate, kuidas pärandehitajate koolitamine Priit-Kalev Partsi eestvedamisel alguse sai ja kuhu see on tänaseks jõudnud. 2025. aastast juhib eriala esimese lennu lõpetaja ja paljude lõputööde juhendaja Tarmo Tammekivi. Väljaande lõpus leidub kaitstud lõputööde nimekiri, mille teemavalik illustreerib pärandehituse tudengite laia huvideringi. Uurimisteedad hõlmavad näiteks saunade, aitade, rehemajade ja keldrite ehitamist-renoveerimist, materjalide taaskasutust, hoonete energiaarvutusi ja kanepibetoonsegude katsetamist. Ette on tulnud ka juhendite koostamist, näiteks palkmaja tellijale ja savihoone renoveerijale. Lõputööde huviorbiidis on olnud ka roogkatused, kimmikatused, laastukatused, savipõrandad, külakiik, parvsaun, salvkaev, jalgrattaparkla ja tsässona.

Nagu varasemates numbrites, on tekstid jagatud kolme sektsiooni pealkirjadega „Uurimused“, „Praktikapeegel“ ja „Ringvaated“. Nii rubriigis „Uurimused“ kui ka „Praktikapeeglis“ on artikliteks eelretsenseeritud uurimused.

„Praktikapeegli“ rubriigi loomisega on ajakiri algusaastatest peale rõhutanud käsitööteaduse eripära, oskuste kasutamise ja eksperimenteerimise tähtsust käsitööteaduse jaoks. „Praktikapeegli“ artiklite autorid keskenduvad tava-pärasest rohkem otsese käelise tegevuse käigus saadud ja oskuste põhisest kogemustest tehtud käsitööuurimuslikele järeldustele. Rubriik „Ringvaated“ sisaldab lühemaid ülevaateid sellest, mis valdkonnaga seondvalt tehtud või plaanis.

Samuti jätkame traditsiooni, et igal numbril on alapealkiri, mis muigega suunurgas annab oma aktsendi just sellele väljaandele. Alapealkiri „Puust ja punaseks“ tähendab kõnekäänuna millegi põhjalikku selgitamist praktilisi vahendeid appi võttes. Teisisõnu, selleks, et võhik aru saaks, millest jutt käib, ei piisa ainult sõnadest, vaid asjatundja teeb kõnealuse asja kohta käepärasest (kuid siiski tugevast) materjalist mudeli ja värvib selle näitlikustamise huvides ka ära. Kõnekäändu kasutatakse praktiliste asjade selgeks tegemise kontekstis ja niiviisi sobib see väga hästi käsitööteaduse ja pärandtehnoloogiatega uurimise ideega laiemalt. Käesolevas, ehituse erialale keskenduvast väljaandest on puit mitmes artiklis üks peategelasi. Pärandist lähtuva ehituse teemasse puutuvad materjalidena ka õled, kivid ja savi, millest selles numbris samuti mööda ei minda.

Uurimuste rubriiki alustab pikaajase muuseumitöö kogemusega ajaloolane **Elvi Nassar**, kelle uurimistöö on viimasel ajal keskendunud kohaliku ehitusmaterjali tootmise ajaloole. Siinne artikkel heidab valgust 1920.–30. aastatel Eestis eksisteerinud savikaevandustele ja savitööstusele. Tööstuse toorainet, Võrumaal ja Petserimaal leiduvat erineva kvaliteediga rasksulavat savi nimetati tollal enamasti tulekindlaks. Nüüdisaegsete teadmiste järgi me paneme „tulekindluse“ mõnikord jutumärkidesse – siis, kui rasksulav savi vajab enne tulekindlaks muutumist rikastamist. Autor on arhiiviallikatest ja tollasest ajakirjandusest välja kaevanud info selle kohta, mis asjaoludel valmistati Eestis šamottkive ja kaevandati Lõuna-Eestis rasksulavat savi, kes ja kus savi kaevandamise lube taotlesid ning kuidas tulusa äri ahvatlusel mõnikord ka seadusega pahuksisse mindi. Lugejale joonistatakse pilt kohaliku savitööstuse tervest elukaarest, mis jäi üpris lühikeseks, mahtudes vaid paarikümne aasta sisse.

Savist nii põhjalikult rohkem juttu ei tule, küll aga puidust. Laastumaterjalile, mida saab kasutada katuste ja muude välispindade katmiseks, on pühendatud kaks järgmist artiklit. Sel kevadel pärandehituse eriala lõpetanud **Mikk Tagapere** ning Viljandi tudengite kauaaegne õppejõud, etnoloog **Madis Rennu** uurisid laastukatuste vastupidavust mõjutavaid tegureid. Nende huviorbiidis on traditsioonilisel viisil viimase paarikümne aasta jooksul valmistatud laastukatused. Nad tegid välitöid Lõuna-Eesti maapiirkondades,

uurisid omanike ja ehitajate kogemust ning lähtusid kohapealsest vaatlusest. Selle artikli üks sihtgrupp on kindlasti inimesed, kes laastukatuse panekut kaaluvad ja tahaksid teada, milline katusekalle valida, mitu kihti laastu panna, kuidas katust hooldada või milline ümbruskond katuse tervisele parem oleks. Ka need, kes laastukatuse peale pole osanud mõeldagi, saavad siit selle oma-näolise ja väikese keskkonnajäljega katematerjali kohta kasulikku infot, et vajadusel teha otsust selle katusetüübi kasuks või ka kahjuks.

Kunstiajaloolane ja pärandehitajate õppejõud **Leele Välja** huvitub tänase arhitektuuri ja pärandi kokkupuutekohtadest ning on võtnud uurida sind-lite, kimmide ja laastude ehk puitõhikute sobitumist tänapäevaste ehitistega. Järelduste tegemisel lähtus ta eeskätt kasutajate ja arhitektide kogemusest ning seitsmeteistkümnest hoonest, kus on seda traditsioonilist materjali kasutatud. Tuleb välja, et tänapäeva arhitektide käe all on puitõhik jõudnud katuse asemel pigem seina peale. Selle traditsioonilise katematerjali raken-damine moodsas kodumaises arhitektuuris kannab eksklusiivsuse ja silma-paistmise sõnumit. Autor toob välja takistused, mis puitõhiku kasutamise nii erandlikuks teevad – neist kaks peamist on materjali kättesaadavus ja hind.

Puidust valmistatud liiklusvahendist – ühepuuvenest – kirjutab sel keva-del ajaloo erialal magistrikraadi saanud **Allan Jürgens**. Kui varasemast on laiemalt tuntud Soomaa ühepuupaat ehk haabjas, siis Jürgens keskendub Läänemaal kasutatud Matsalu tüüpi ühepuupaadi ehk vene eripäradele. Tema artikkel hõlmab nii vene kasutamise kui valmistamise aspekte. Lisaks muudele allikatel toetub autor Eesti Rahva Muuseumi rikkalikule arhiivile – korrespondentide vastuste kogule peamiselt 1930.–40. aastatest. Ringvaadete rubriigis annab **Allan Jürgens** täiendava ülevaate Matsalu tüüpi vene rekonst-rueerimisest, millest ta 2024. aastal osa võttis. Kuna Matsalu vene valmista-mise elav traditsioon hääbus vahepeal, tuli praktika käigus ka paljusid tege-vusi uuesti leiutada.

Etnoloogiaprofessor **Art Leete** arutleb varasemate autorite kirjutistele ja oma pikale välitöökogemusele toetudes selle üle, kuidas komi külades on läbi aegade hooneid kaunistatud. Kuigi andmete põhjal on varasemal ajal majade kaunistamine olnud komi külades tagasihoidlik, toob autor ajaloost eredama näitena välja 19. sajandi lõpus mõnele majale maalitud lõvide pildid. Tänapäeval on külapilti lisandunud värvide, isegi kontrastsete värvide kasu-tamist, eriti torkavad silma erksavärvilised verandad ja katused. Artiklist sel-gub, et tänased värvilised katused ja verandad komi külas on ühtaegu märk nii uue aja kaubandusliku tegevuse jõudmisest maakohta kui ka peegeldus avanenud võimaluste innukast kasutamisest. Kogukonna jaoks on uue katte saanud katused ja värskest värvitud verandad tunnistus elujõulisest külast. Autor teeb tähelepaneku, et kuigi hoonete värvimise ja katuste vahetamise

trend on kogukonda ühiselt haaranud, väljenduvad värvide valikus iga pere-rahva individuaalsed eelistused.

TÜ Viljandi KA rahvusliku tekstiili lektor ja pärandtehnoloogia õppekava programmijuht **Ave Matsin** kirjutab 2024. aastal valminud uuringust, mis käsitleb käsitöö ja pärandtehnoloogia vilistlaste erialast tööhõivet. Autor annab taustaks ülevaate Eesti käsitööhariduse ajaloolisest kujunemisest ja seotusest kodumajandusõppega, jõudes tänapäeva professionaalse käsitööhariduseni, mida õpetatakse kutse-, rakenduskõrghariduse ja magistritasemel. Ta analüüsib kitsaskohti, mis varasemates uuringutes käsitööhariduse ja käsitööettevõtluse valdkonna tulemuslikkuse hindamisel saadud pilti hägustavad. Autor järeldeb, et käsitööettevõtluse tulemuslikkust ei ole sobiv mõõta samade mõõdikutega, mis toimivad hästi tööstusettevõtete puhul. Lisaks mõõdikute ebaselgusele on käsitööettevõtlus sisuliselt määratlemata ja käsitöövaldkonnal puudub ettevõtlusstatistikas oma tegevusala EMTAK kood. Seetõttu keskenduvad eri uuringud selle valdkonna erinevatele komponentidele ja andmed kajastuvad ettevõtlusstatistika eri osades. Kuigi professionaalne käsitööharidus panustab lisaks kultuuripärandi säilitamisele ka loomemajanduse valdkonda, on viimastel aastatel seda vahel nimetatud „hobihariduseks“. Pisendava maiguga epiteet on võetud kasutusele siis, kui on vaja põhjendada poliitilisi otsuseid käsitöö kutsehariduse koomale tõmbamiseks. Käesolev artikkel pakub mõtteid, kuidas võiks enne järelduste tegemist esmalt hindamissüsteemi korrastada.

Praktikapeegli rubriigi avab detailne sissevaade Norras tehtud eksperimentaalsesse käsitööuuringsusse. Norra Teadus- ja Tehnoloogiaülikooli (NTNU) traditsioonilise ehituse bakalaureuseõppe programmijuht ja kaasprofessor **Thor-Aage K. Heiberg ning** NTNU traditsioonilise ehituse doktorant **Road Renmælmo** on lisaks akadeemilisele tööle tegevad tiseritöö alal. Nende artikkel käsitleb Trondheimi Stiftsgårdeni 18. sajandi puitakende valmistamisprotsessi uurimist isikliku praktilise kogemuse kaudu. Eksperimentide käigus juhendasid nad kahele vanale aknaraamile algsete meistrite tööriistade jäetud jälgedest, valmistasid neist ja mõnest muuseumiesemest lähtuvalt tööriistade koopiad ja tegid nendega valmis samasugused aknad. Eksperimendid juhendasid neile kätte ka loogilise tööde tegemise järjekorra. Kuigi koopiat tehes püüdsid autorid jäljendada kõiki algse meistri tööetappe, mõistsid nad, et päris kõigele jälile jõuda ei ole tagantjärei enam võimalik. Siiski tõdeavad nad, et just eksperimenteerimine ja koopiade tegemine toob käsitööuurija jaoks kõige paremini välja need detailsed ja kirja panemata oskused, mida oma-aegne meister valdas ja mida anti edasi otse meistritelt sellile.

Kogukondlikest ehitusprojektidest kirjutavad **Andres Uus** ja **Piret Uus**, kes mõlemad on seotud MTÜ Vanaajamaja tegevusega. Kuigi artikli põhiosa

on Lalsi Püha Nikolause kiriku taastamisest aastatel 2017–2021, annavad autorid ülevaate ka MTÜ Vanaajamaja varasematest töödest. Kogukonna jaoks ja kogukonnaga koos tegutsemine on neis projektides peamine käivitav jõud. Talgu vormis ehitades tekib sünergia, kuna ühendatakse vabatahtlike töö ja professionaalide juhtroll. Vabatahtlikuna talgutöös osalejad võivad ise olla juba meistrid mingil teisel alal, kuid ühiselt töötades saadakse juurde uusi oskusi vastava ala meistritelt.

TÜ Viljandi KA kultuuripärandi ja loovrakenduste erialal 2025. aasta kevadel magistritöö kaitsnud **Tiina Angerjäär** kirjutab autoetnograafilises vaates sellest, kuidas ta ehitas vana ja laguneva maakivilauda ümber tänapäevaseks elumajaks. Võtmeteguriks sellises hoones kvaliteetse keskkonna hoidmisel peab ta ruumide ühtlast kütmist ja hästi toimivat ventilatsiooni. Autori enda käelisel kogemusel on vana hoone renoveerimine töömahukas ja täis väljakutseid, kuid sellest hoolimata nähtud vaeva väärt, sest tõstab eneseusku ja kasvatab emotsionaalset sidet lõpptulemusega. Tema kogemusel annab mõningase pingutusega kätte saadud tulemus suurema rahulolu oma elukeskkonnaga ja austuse minevikus elanute ja tegutsenute vastu.

Ringvaadete rubriigis näitlikustab Eesti Vabaõhumuuseumi teadurkoguhooldaja **Kadi Jentson** museaalhoone renoveerimise plaanidega kaasnevat ettevalmistavat uurimistööd. Tegemist on alates 1966. aastast muuseumis asuva Ritsu rehetare katuseharja uuendamise ettevalmistamisega. 19. sajandi teisest poolest pärineva hoone algne katusematerjal ei ole teada, aga võrdlusmaterjali põhjal oletatakse, et see oli õlgkatus. Keerulisem oli aga muuseumiteadurite teekond otsustamiseks katuseharja kindlustamise viisi üle: kas valida harjamalgad, õlekubud või midagi muud? Autor toob meieni läbiuuritud fotod, kirjanduse ja arhiiviallikad ning põhjendab valikut katuseharja katvate õlekubude kasuks.

Arhitekt ja TÜ VKA õppejõud **Laur Pihel** toob näiteid ehituspärandi mõjudest oma erialases töös. Võttes eesmärgiks ehitise funktsionaalsuse ja tellija vajaduste täitmise, hoiab ta tavaliselt lõpplahenduse kooskõlas konkreetse keskkonna eripäradega ja arvestab ka üldise pärandehitiste loogikaga. Käesoleva numbri artiklitest ühendab Laur Piheli ning Andres ja Piret Uusi tekste Abruka Maarja kabel, mille arhitekt oli Pihel ja mis teostati kogukonnaprojektina MTÜ Vanaajamaja eestvedamisel.

Numbri lõpetab nimekiri pärandehituse eriala lõputöödest ning pildivalik erialaga seotud sündmustest ja inimestest. Pildivaliku tegemisel ja allkirjade koostamisel osalesid Madis Rennu, Lembe Lahtmaa, Tarmo Tammekivi, Kaija Kängsepp ja Marko Aatonen. Nii jõuame ringiga taas ajakirja algusesse, sest osa neist fotodest illustreerivad ka sissejuhatavat Leele Välja ülevaadet pärandehituse 20 aastast.